

مقاله پژوهشی

نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر اسلامی (نگارگری)

حسین اردلانی^{۱*} | ملیحه صادق‌پور^۲

۱- استاد تمام، گروه فلسفه هنر، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران. (نویسنده مسئول)
۲- کارشناسی ارشد پژوهش هنر، گروه پژوهش هنر، واحد مرکزی تهران (سوهاک)، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۵/۰۱/۰۴

صفحات: ۴۲ - ۴۹

چکیده

فرهنگ و ادب دوره‌ی اسلامی، به‌ویژه در زمینه‌ی نگارگری، شامل مباحث متنوعی پیرامون رنگ‌ها است که تأثیر زیادی بر هنر اسلامی داشته است. این تأثیرات در لایه‌های احادیث و آیات قرآنی، کتب ادبی و هنری، نگاره‌ها و تذهیب‌ها مورد بحث قرار گرفته‌اند. آثار هنری به جا مانده از دوران اسلامی، گواهی بر این حقیقت است که رنگ‌ها نقش اساسی در انتقال مفاهیم هنری و فرهنگی داشته‌اند، چه به صورت منفرد و چه در قالب‌های کلی مانند هفت‌رنگ. این موضوع شامل تأثیرات روانی و تفسیرهای عرفانی می‌شود. برای مثال، در کتاب «هفت‌پیکر» نظامی، جایگاه هفت‌رنگ در فن رنگ‌آمیزی و استفاده از رنگ در هنر نگارگری به خوبی بیان شده است. نقش رنگ در هنر و فرهنگ اسلامی به درجاتی از ارزش زیبایی دست یافته که می‌توان به مکاتب مختلف نگارگری، مانند مکتب نگارگری جلایری، اشاره کرد. این مکاتب، هر یک با استفاده از رنگ‌های خاص و ترکیب‌بندی‌های منحصر به فرد، به تبیین و تقویت مفاهیم معنوی و زیبایی‌شناختی پرداخته‌اند. به این ترتیب، رنگ‌ها نه تنها به عنوان عناصر تزئینی بلکه به عنوان ابزارهای بیانی و معنوی در هنر اسلامی ایفای نقش کرده‌اند و این امر به‌ویژه در نگارگری دوره‌ی اسلامی به وضوح مشهود است.

واژگان کلیدی: رنگ‌شناسی، عرفان در رنگ، نگارگری، رنگ در معراج، نگاره‌ها - نگارگری ایران، هنر در اسلام، مدرس هنر

1*- H.Ardalani@iaau.ac.ir

2- sadeghi.mina2024@gmail.com

■ Research Article

The Role of Color in Conveying Values and Beliefs in Islamic Art (Miniature Painting)

Hossein Ardalani^{1*} | Maliheh Sadeghpour²

1-Full Professor, Department of Philosophy of Art, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran. (Corresponding Author)

2- M.A. in Art Research, Department of Art Research, Central Tehran Branch (Sohanak), Islamic Azad University, Tehran, Iran

Receive Date: 2026/02/04

Accept Date: 2026/03/24

Pages: 42 - 49

Abstract

Islamic culture and literature, particularly in the field of painting and miniature art, encompass a wide range of discussions concerning colors, which have exerted a significant influence on Islamic art. These influences have been explored through Hadiths and Qur'anic verses, as well as literary and artistic texts, paintings, and illuminations. The surviving artistic works from the Islamic period testify to the fundamental role of colors in conveying artistic and cultural concepts, whether used individually or within broader frameworks such as the concept of the seven colors. This subject also encompasses the psychological effects and mystical interpretations of colors.

For instance, in Nizami's Haft Paykar (The Seven Beauties), the significance of the seven colors in the art of coloring and the use of color in miniature painting is clearly articulated. The role of color in Islamic art and culture attained such levels of value and aesthetic significance that it can be observed in various schools of painting, including the Jalayirid school of painting. Each of these schools, through the use of distinctive colors and unique compositional arrangements, contributed to the articulation and reinforcement of spiritual and aesthetic concepts. Thus, colors functioned not merely as decorative elements but also as expressive and spiritual instruments in Islamic art, a role that is particularly evident in the painting traditions of the Islamic period.

Keywords: Color Studies; Mysticism of Color; Painting; Color in the Mi'raj; Illustrations; Iranian Painting; Art in Islam; School of Art.

1*- H.Ardalani@iau.ac.ir

2- sadeghi.mina2024@gmail.com

مقدمه

رنگ یکی از مهم‌ترین عناصر بصری است که در فرهنگ و هنر اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این عنصر بصری با تفسیرهای عرفانی و ابعاد زیبایی‌شناسانه، به جنبه‌های مختلفی همچون تأثیرات روانی و شناختی پرداخته است (شاو، ۲۰۱۹). رنگ‌ها در هنر اسلامی نه تنها به عنوان وسایل تزئینی بلکه به عنوان ابزارهای معنوی و بیانی مورد استفاده قرار گرفته‌اند (زهران و عثمان، ۲۰۲۲). حکمت و فلسفه‌ی رنگ‌ها در هنر اسلامی به‌طور گسترده‌ای مورد بررسی قرار گرفته و این بررسی‌ها نشان می‌دهند که رنگ‌ها قادر به انتقال ارزش‌های انسانی و معنوی هستند. به عنوان مثال، رنگ سبز در هنر اسلامی نمادی از بهشت، صلح و آرامش است و اغلب در تزیینات مساجد و قرآن‌ها به کار می‌رود (الیاس، ۲۰۱۲). رنگ آبی، که نمایانگر آسمان و آب است، اغلب به عنوان نماد ایمان و وفاداری استفاده می‌شود. رنگ قرمز نیز در برخی موارد به عنوان نماد عشق و شور، اما همچنین به عنوان نماد هشدار و توجه به کار رفته است. هر یک از این رنگ‌ها با تفسیرهای خاص عرفانی همراه بوده و در انتقال مفاهیم عمیق معنوی نقش بسزایی ایفا کرده‌اند (اسکندری، ۱۳۹۴).

نگارگران اسلامی با استفاده از ترکیب‌های رنگی دقیق و متوازن، سعی در القای مفاهیم معنوی و روحانی داشته‌اند. این ترکیب‌ها نه تنها برای زیباسازی آثار هنری بلکه برای تأثیرگذاری بر بیننده و انتقال پیام‌های خاص طراحی شده‌اند (ارزن، ۲۰۰۷). تأثیرات روانی رنگ‌ها، نظیر احساس آرامش و یا تحریک، در این هنر به خوبی مشهود است و نگارگران اسلامی با درک عمیق از این تأثیرات، آثاری خلق کرده‌اند که همچنان تأثیرگذار و معنادار باقی مانده‌اند (محمدی، ۱۳۹۶). رنگ در فرهنگ و هنر اسلامی نه تنها به عنوان یک عنصر بصری، بلکه به عنوان یک ابزار قدرتمند برای انتقال ارزش‌های معنوی و روانی به کار رفته است. حکمت تمایز رنگ‌ها و استفاده هوشمندانه از آن‌ها، یکی از ویژگی‌های برجسته و ماندگار هنر اسلامی است که همچنان در بررسی‌های هنری و فرهنگی مورد توجه و تحسین قرار می‌گیرد (نمیری، ۲۰۱۷).

تفاوت ارزش‌ها و باورها و ابعاد آن‌ها بر اساس اختلاف رنگ‌ها، نعمتی بس عظیم است که برای انسان ممکن می‌شود. پدیده رنگ و انتقال ارزش‌های آن در هنر اسلامی، به ویژه در بُعد هنری و زیبایی‌شناسی، به جایگاه خاصی در زندگی بشر رسیده است (گرایر، ۲۰۰۶). رنگ‌ها نه تنها به عنوان عناصر تزئینی، بلکه به عنوان ابزارهای بیانی و معنوی نقش بسزایی در هنر اسلامی ایفا کرده‌اند. این اهمیت به حدی بوده که در شهر ونیز، برای درک رموز رنگ تا ۱۵ سال زمان صرف شده

است، نشانه‌ای از اهمیت و پیچیدگی رنگ‌ها در هنر و فرهنگ. نقاشان، بیش از دیگر طبقات، با این موضوع سروکار داشتند و حتی معماران، رنگ‌سازان و دیگر هنرمندان نیز برای به نمایش گذاشتن ارزش انتقال رنگ و باورهای آن در هنر اسلامی، به ویژه در نگارگری، تلاش‌های بسیاری کرده‌اند (اختیار، ۲۰۱۱). این امر نشان‌دهنده‌ی ارزش بالای رنگ در انتقال مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی و هنری است. به عنوان مثال، در هنر نگارگری ایرانی، استفاده از رنگ‌های مختلف برای به تصویر کشیدن مفاهیم عرفانی و معنوی بسیار مورد توجه بوده است. هر رنگ نمادی از یک معنا و مفهوم خاص بوده که به دقت و با توجه به تفسیرهای عرفانی انتخاب می‌شده است. تحقیقات دانشمندان نشان داده است که در زبان فارسی بیش از یکصد هفتاد واژه برای رنگ وجود دارد (خوش‌نظر و رجبی، ۱۳۸۸). این تنوع واژگان نشان‌دهنده‌ی درک عمیق و گسترده‌ی فرهنگ ایرانی از رنگ و اهمیت آن در زندگی روزمره و هنر است. هر یک از این واژگان، بیانگر نگاهی متفاوت به رنگ و معانی مرتبط با آن است (فینلی، ۲۰۰۷). این تنوع واژگان رنگی، نه تنها بازتاب‌دهنده‌ی غنای فرهنگی است، بلکه نشان‌دهنده‌ی تأثیر عمیق رنگ‌ها بر روح و روان انسان‌ها نیز هست. تفاوت ارزش‌ها و باورها بر اساس اختلاف رنگ‌ها، نعمتی است که با دقت و توجه به آن، می‌توان به درک عمیق‌تری از هنر و فرهنگ اسلامی رسید (اتینگهاوزن و همکاران، ۲۰۰۳). نقش رنگ در هنر اسلامی، به ویژه در نگارگری، به عنوان یک عنصر کلیدی در انتقال مفاهیم معنوی و زیبایی‌شناختی، همچنان جایگاه ویژه‌ای دارد و این امر به وضوح در تحقیقات و آثار هنری به جا مانده از دوران اسلامی مشاهده می‌شود. لذا بررسی نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر اسلامی (نگارگری) در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

مبانی نظری

نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر اسلامی، به ویژه در نگارگری، از اهمیت و پیچیدگی خاصی برخوردار است (زهران و عثمان، ۲۰۲۲). نگارگری اسلامی، هنری است که نه تنها برای تزیین و زیباسازی، بلکه برای بیان معانی عمیق عرفانی، معنوی و فرهنگی به کار رفته است. رنگ‌ها در این هنر به عنوان ابزارهایی برای انتقال این معانی و ارزش‌ها استفاده می‌شوند (اختیار، ۲۰۱۱).

در هنر اسلامی، هر رنگ نمادی از یک معنا و مفهوم خاص است. به عنوان مثال، رنگ سبز معمولاً به عنوان نماد بهشت، صلح و آرامش شناخته می‌شود و به‌طور گسترده‌ای در تزیینات مساجد و نسخ خطی قرآن به کار می‌رود. رنگ آبی

گونه‌ای انتخاب می‌شوند که با فضای کلی و معماری محل تطابق داشته باشند. به عنوان مثال، نگاره‌هایی که برای تزیین مساجد یا مقبره‌ها به کار می‌روند، اغلب از رنگ‌های آرامش‌بخش و معنوی مانند آبی و سبز استفاده می‌کنند تا با محیط معنوی هماهنگ باشند (شکاری نیری، ۱۳۸۲). در نگارگری اسلامی، رنگ‌ها نقش مهمی در تقویت داستان‌های تصویری دارند (البهته، ۲۰۱۶). هر نگاره می‌تواند داستانی را روایت کند و رنگ‌ها به عنوان ابزارهای بیانی به تشدید احساسات و انتقال جزئیات داستان کمک می‌کنند. برای مثال، استفاده از رنگ‌های تیره برای نشان دادن صحنه‌های غم‌انگیز و رنگ‌های روشن برای صحنه‌های شاد و امیدبخش معمول است (اختیر، ۲۰۱۱). رنگ‌ها به هنرمندان اسلامی این امکان را می‌دهند که بر جزئیات خاصی تأکید کنند. با استفاده از رنگ‌های متفاوت، جزئیات دقیق و مهم در نگاره‌ها برجسته می‌شوند و توجه بیننده به آن‌ها جلب می‌شود. این امر به ویژه در نگارگری‌های مینیاتوری مشهود است، جایی که هر جزء کوچک با دقت و وسواس رنگ‌آمیزی می‌شود (فینلی، ۲۰۰۷). رنگ‌ها در نگارگری اسلامی اغلب دارای معانی مذهبی و دینی هستند. به عنوان مثال، رنگ سفید نمادی از پاکی و خلوص است و در بسیاری از نگاره‌ها برای نشان دادن مفاهیم مقدس به کار می‌رود. رنگ سیاه نیز می‌تواند به عنوان نمادی از معرفت و دانایی در برخی آثار به کار رود. رنگ‌ها می‌توانند به القای حس زمان و مکان در نگاره‌ها کمک کنند. استفاده از طیف‌های مختلف رنگی می‌تواند به بیننده حس واقع‌گرایی بدهد و زمان و مکان خاصی را به تصویر بکشد. این امر در نگارگری‌های تاریخی و حماسی به ویژه قابل مشاهده است (شه، ۲۰۲۱). هنرمندان اسلامی از تکنیک‌های لایه‌بندی رنگ برای ایجاد عمق و بعد در آثار خود استفاده می‌کنند. این تکنیک‌ها به رنگ‌ها اجازه می‌دهند تا به صورت چندلایه بر روی هم قرار گیرند و به آثار بعد و واقع‌گرایی ببخشند. این تکنیک‌ها همچنین به تقویت احساسات و ارزش‌های منتقل‌شده کمک می‌کنند. رنگ‌ها در نگارگری اسلامی می‌توانند به انتقال معانی فلسفی نیز بپردازند (ابوالحسن مقدمی و محمدزاده، ۱۴۰۰). به عنوان مثال، ترکیب رنگ‌های متضاد ممکن است به نمادین کردن جدال بین خیر و شر، نور و تاریکی بپردازد. این نوع استفاده از رنگ‌ها به بیننده کمک می‌کند تا مفاهیم فلسفی و اخلاقی عمیق‌تری را درک کند. در نگارگری اسلامی، استفاده از رنگ‌های طبیعی که از مواد گیاهی، معدنی و حیوانی تهیه می‌شوند، مرسوم است (البهته، ۲۰۱۶). این رنگ‌ها نه تنها از نظر بصری جذاب هستند، بلکه از نظر معنوی و فرهنگی نیز ارزش خاصی دارند. استفاده از این رنگ‌ها نشان‌دهنده احترام به طبیعت و بهره‌گیری از آن در

نیز نمایانگر آسمان و آب، و در عین حال ایمان و وفاداری است. رنگ قرمز می‌تواند نمایانگر عشق و شور باشد، اما همچنین به عنوان نماد هشدار و توجه به کار می‌رود. رنگ‌ها قادرند تأثیرات روانی و احساسی مختلفی بر بیننده بگذارند (زهرا و عثمان، ۲۰۲۲). نگارگران اسلامی با استفاده از این تأثیرات، به خلق آثاری پرداخته‌اند که علاوه بر زیبایی بصری، دارای عمق معنوی و روحانی هستند. برای مثال، استفاده از رنگ‌های گرم مانند قرمز و زرد می‌تواند احساسات گرم و پرشور را القا کند، در حالی که رنگ‌های سرد مانند آبی و سبز احساسات آرامش و سکون را به ارمغان می‌آورند (گاک، ۱۹۹۹). در نگارگری اسلامی، رنگ‌ها اغلب با تفسیرهای عرفانی همراه هستند. این تفسیرها بر پایه فلسفه و حکمت اسلامی بنا شده‌اند و هر رنگ به نوعی به مفاهیم عمیق معنوی و دینی اشاره دارد. به عنوان نمونه، رنگ طلایی نماد نور الهی و معنویت است و در بسیاری از آثار هنری اسلامی به کار رفته است (فینلی، ۲۰۰۷). رنگ‌ها در هنر اسلامی همچنین برای انتقال ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی استفاده می‌شوند. رنگ‌ها می‌توانند نمادهای اجتماعی، مذهبی و فرهنگی را به نمایش بگذارند و بدین وسیله به تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی کمک کنند. برای مثال، در نگارگری ایرانی، استفاده از رنگ‌های شاد و زنده نشان‌دهنده روحیه شاد و سرزنده جامعه ایرانی است (خوش‌نظر و رجبی، ۱۳۸۸). نگارگران اسلامی با استفاده از تکنیک‌های خاصی همچون ترکیب رنگ‌ها، سایه‌زنی و ایجاد تناسبات رنگی، به خلق آثاری پرداخته‌اند که نه تنها از نظر بصری جذاب هستند، بلکه حامل معانی و مفاهیم عمیق معنوی و فرهنگی نیز هستند (گاک، ۱۹۹۹). این تکنیک‌ها به هنرمندان اجازه می‌دهند تا به دقت و با حساسیت به انتخاب و ترکیب رنگ‌ها بپردازند و از این طریق به بیان ارزش‌ها و باورهای خود بپردازند. تحقیقات نشان داده‌اند که در زبان فارسی بیش از یکصد و هفتاد واژه برای رنگ وجود دارد (فینلی، ۲۰۰۷). این تنوع واژگان نشان‌دهنده درک عمیق فرهنگ ایرانی از رنگ و اهمیت آن در زندگی روزمره و هنر است. این تنوع واژگان رنگی، بازتاب‌دهنده غنای فرهنگی و تأثیر عمیق رنگ‌ها بر روح و روان انسان‌ها است (زهرا و عثمان، ۲۰۲۲).

رنگ‌ها در نگارگری اسلامی نقش بسزایی در انتقال ارزش‌ها و باورها دارند. این نقش به واسطه نمادگرایی، تأثیرات روانی، تفسیرهای عرفانی و استفاده‌های تکنیکی به دست می‌آید و هنرمندان اسلامی با استفاده از رنگ‌ها، به بیان مفاهیم عمیق معنوی و فرهنگی می‌پردازند. این ویژگی‌ها به نگارگری اسلامی جایگاهی ویژه و ارزشمند در تاریخ هنر بخشیده است (البهته، ۲۰۱۶). رنگ‌ها در نگارگری اسلامی معمولاً به

مانده است، نقاش این اثر (نگاره) جنید بغدادی است. نام اثر: «عروسی همای و همایون». از ویژگی‌های منحصر به فرد این اثر، ظهور یک عنصر بر دیگری است. در مکتب جلایری بر خلاف مکاتب پیشین، پلان‌ها عقب‌تر ترسیم شده‌اند و نقاش برای تصویر پر از رنگ، تصاویر و جزئیات (ابوالحسن مقدمی و محمدزاده، ۱۴۰۰). در این اثر، به کارگیری طیف وسیع رنگی از دیگر خصوصیات این تصویر است. در اینجا می‌توان به رنگ (لاجوردی و قرمز) در این نگاره اشاره کرد که آتش شور عشق را نمایان می‌کند (هوشمندمفرد، ۱۳۹۷).

تصویر ۲. جزئیاتی از امضای نگارگر و کاربرد رنگ قرمز در نگاره

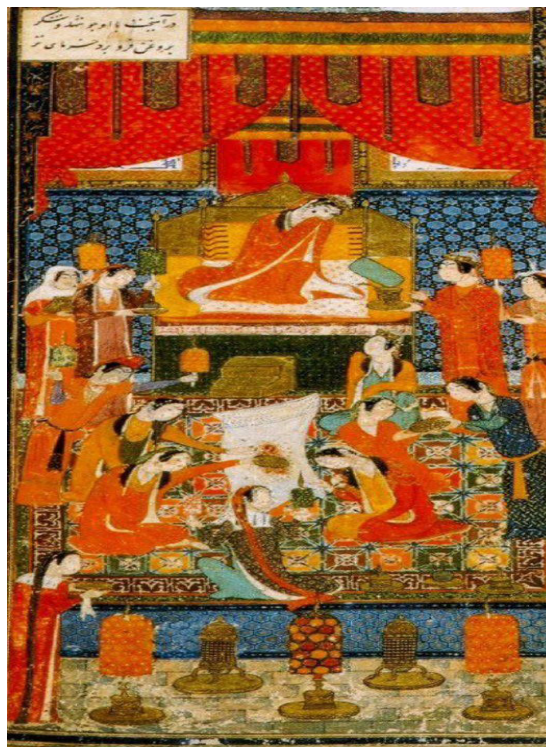
در این تابلو که نخستین امضای تاریخ‌نگاری ایران است، نقاش «جنید سلطانی» با رنگ قرمز، بر روی سطحی شجره‌مانند پوشیده از تزیینات گچ‌بری، در چپ و بالای تصویر امضای خود را ثبت کرده است. در این تصویر، نقش رنگ قرمز در انتقال ارزش و باور آن در هنر به وضوح دیده می‌شود.

هنر است. رنگ‌ها می‌توانند نمادگرایی سیاسی و اجتماعی را نیز در هنر اسلامی نشان دهند. برای مثال، رنگ‌های خاص ممکن است نماد یک سلسله یا یک رویداد تاریخی خاص باشند و به این ترتیب، نگاره‌ها به ابزارهایی برای حفظ و انتقال تاریخ و هویت اجتماعی تبدیل می‌شوند (اختیار، ۲۰۱۱).

رنگ‌ها در نگارگری اسلامی نقش چندبعدی و پیچیده‌ای دارند. از نمادگرایی معنوی و فلسفی گرفته تا تقویت داستان‌گویی و جزئیات هنری، رنگ‌ها ابزارهای قدرتمندی برای انتقال ارزش‌ها و باورها در این هنر هستند. هنرمندان اسلامی با بهره‌گیری هوشمندانه از رنگ‌ها، آثار هنری خلق کرده‌اند که نه تنها زیبا و تأثیرگذار هستند، بلکه حامل معانی عمیق فرهنگی، دینی و فلسفی نیز می‌باشند (فینلی، ۲۰۰۷).

رنگ‌ها در نگارگری اسلامی فقط رنگ‌های کانی قابل استفاده بودند، چون ضروری بود که تیره و مات باشند؛ رنگ‌های گیاهی شفافیت داشتند و این تیرگی لازم بود، چون لایه‌های متوالی رنگ اغلب بر نمود و تأثیر آن تحمیل می‌شد و این امر با ماده‌ای شفاف نوعی سایه فرعی میانی به بار می‌آورد و به جای آن، رنگ‌مایه خالص مورد نیاز بود (جانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). مثلاً، رنگ زرد بر روی آبی سبز، ترکیب رنگ کانی تیره و مات را حاصل می‌شد (دانش و خزائی، ۱۳۹۷).

تصویر ۱. «عروسی همای و همایون»، اثر جنید بغدادی، مکتب نگارگری جلایری

در تصویر و تابلوی ذکر شده که از مکتب نگارگری جلایری به جا

خود را بر تمام تابلو نمایان می‌کند؛ زنان مجلس که گرد او هستند نیز لباس قرمز بر تن دارند (ابوالحسن مقدمی و محمدزاده، ۱۴۰۰). در تصویر دیگر، مردی که داماد است لباس سبز بر تن دارد که نشانه صحت و سلامتی، ثروت و سخاوت، سرزندگی و سنبل رشد و توانایی است. در این تابلو می‌توان به ارزش رنگ در هنر و بیان انتقال برخی خاصه‌ها از دیدگاه علم و هنر اسلامی اشاره کرد؛ همچنین می‌توان چنین بیان کرد که نگارگر، همای را در سمت راست پایین تصویر و در حالت خضوع و احترام به همایون قرار داده و برای تأکید بر این امر و به نشانه دلدادگی، داستان او را بر روی قلبش ترسیم کرده است. رنگ قرمز، آتش و شور عشق را بیان می‌کند (جانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). همایون نیز که در مرتبه‌ای بالاتر از همای قرار گرفته و با دو نفر از نزدیکان همراهی می‌شود، به علامت محبت دست بر سینه گذاشته است. رنگ سبز لباس او نیز نماد سرسبزی و سنبل سربلندی و رشد است. در این تابلو، رنگ‌ها انتقال ارزش‌ها و باورها را دربر دارند که نگارگر آن‌ها را با عظمت و ظرافت بیان کرده است (دانش و خزائی، ۱۳۹۷).

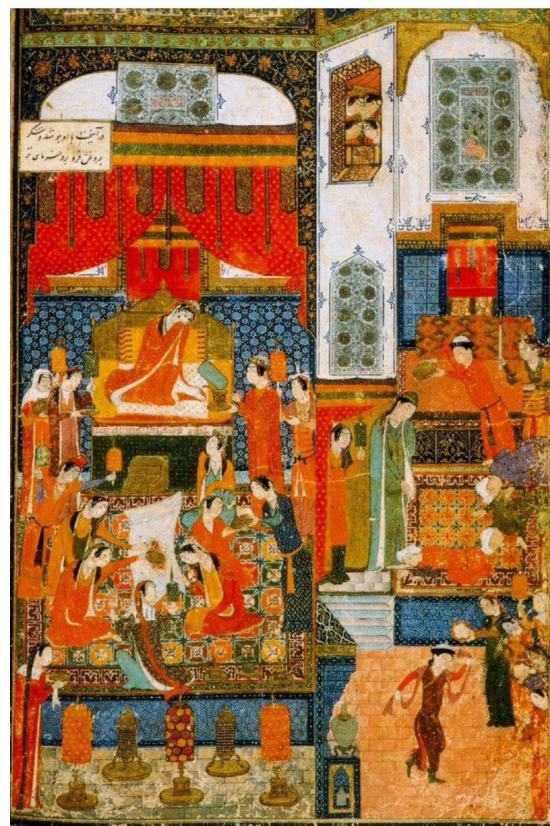
روش تحقیق

روش تحقیق مروری، که در مقاله‌های بررسی آثار هنری و فرهنگی مانند تحلیل نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر اسلامی (نگارگری) به کار می‌رود، یک روش تحقیق کیفی است که به تجزیه و تحلیل و خلاصه‌سازی اطلاعات موجود در منابع علمی و تاریخی می‌پردازد. این روش به درک عمیق‌تر از موضوع کمک می‌کند و دیدگاه‌های مختلف را در مورد یک موضوع خاص جمع‌آوری می‌کند.

هدف تحقیق مروری، بررسی و تحلیل سیستماتیک تحقیقات و منابع موجود در مورد یک موضوع خاص است. این روش به ارائه‌ی تصویری کلی از وضعیت کنونی دانش و تحقیق در مورد موضوع کمک می‌کند و شکاف‌ها و نیازهای تحقیقات آتی را شناسایی می‌کند. در مورد مقاله‌ی بررسی نقش رنگ در نگارگری اسلامی، هدف می‌تواند تجزیه و تحلیل چگونگی استفاده از رنگ‌ها در انتقال ارزش‌ها و باورهای معنوی و فرهنگی باشد.

روش تحقیق مروری برای بررسی نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر نگارگری اسلامی، ابزاری کارآمد است که با تحلیل جامع و سیستماتیک منابع، به ارائه‌ی تصویری کامل از نحوه استفاده و تأثیر رنگ‌ها در این هنر می‌پردازد. این روش به شناسایی معانی نمادین رنگ‌ها، تأثیرات فرهنگی و عرفانی، و استفاده‌های هنری آن‌ها کمک می‌کند و به‌طور کلی درک ما از نقش رنگ در هنر اسلامی را تقویت می‌کند.

تصویر ۳ - جزئیات رنگ قرمز و سبز در نگاره «عروسی همای و همایون»

رنگ قرمز الهام‌گرفته از هیجان، اشتیاق، خطر و انرژی است. همچنین تداعی‌کننده جنگ، خطر، قدرت، عزم و اراده و عشق است. رنگ قرمز یکی از رنگ‌های اصلی و از رنگ‌های گرم طبقه‌بندی شده که توصیف‌گر آتش و خون است و مکمل آن رنگ سبز است.

در این قسمت از تصویر، رنگ سبز نمادین است و بر این باور دلالت دارد که انرژی، فعالیت، میل و اشتیاق و شور و شوق را در این نگاره بیان می‌کند (نگاره عروسی همای و همایون).

در این تابلو رنگ سبز نیز دیده می‌شود که نماد طبیعت، حیات و زندگی است. ترکیبی از (آبی و زرد) که می‌توان گفت آرامش‌دهنده، شفا بخش و دارای توانایی تسکین است و همین یک ارزش محسوب می‌شود (ابوالحسن مقدمی و محمدزاده، ۱۴۰۰). در هنر نگارگری و در هنر اسلامی، رنگ سبز نیز (بخشی از سرزندگی، سرسبزی، شکوه) یادآور نظام رشد و سمبل حاصلخیزی است و نماد ثروت، سخاوت و مهربانی کسانی است که لباسی با رنگ سبز بر تن دارند و مکمل رنگ قرمز است (جانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). در نگاره «عروسی همای و همایون»، زنی که بر تخت نشسته لباس قرمز بر تن دارد که شور، شوق و اشتیاق و عشق را تداعی می‌کند و این رنگ ارزش

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، تلاش شده است که از طریق پژوهش و تحلیل دقیق، به بررسی نقش رنگ‌ها در نگارگری اسلامی پرداخته شود. بر اساس نتایج این پژوهش، ترسیم و به تصویر کشیدن اجسام بزرگ در آثار نگارگری، اغلب با هدف نشان دادن قدرت، تأثیرگذاری و الهام‌بخشی انجام می‌شود. این امر به‌ویژه در نگاره‌هایی که موضوعات مهم و اسطوره‌ای را به تصویر می‌کشند، مشهود است. آثار نگارگری با تمرکز بر ابعاد بزرگ و رنگ‌های برجسته، سعی در تأکید بر اهمیت و شکوه موضوعات خود دارند.

به‌طور خاص، در بررسی اثر «عروسی همای و همایون» اثر «جنید بغدادی» که به مکتب نگارگری «جلایری» تعلق دارد، نقش رنگ‌ها و تأثیر آن‌ها بر انتقال مفاهیم و احساسات به‌خوبی نشان داده شده است. این اثر هنری به وضوح از رنگ‌های پویا و زنده، به‌ویژه رنگ قرمز، برای الهام بخشیدن به هیجان، شور و عشق بهره‌برده است. رنگ قرمز در این نگاره نه تنها برای زیباسازی، بلکه برای تأکید بر قدرت و عظمت نیز به کار رفته است. این استفاده هوشمندانه از رنگ، موجب می‌شود که بیننده به‌طور ناخودآگاه با احساسات و ارزش‌های خاصی که هنرمند قصد انتقال آن‌ها را داشته است، همسوس شود. رنگ قرمز در نگارگری اسلامی، به‌ویژه در مکتب جلایری، نمادی از قدرت، عظمت و شکوه است. این رنگ به دلیل پیوندش با خون و حیات، اغلب به عنوان نماد نیرو و زندگی به کار می‌رود. در اثر «عروسی همای و همایون»، رنگ قرمز علاوه بر بیان شور و عشق، به نمایش شکوه و جلال نیز کمک می‌کند. این انتخاب رنگی به منظور تأکید بر موقعیت برجسته و پر قدرت شخصیت‌های اصلی در نگاره و نیز به منظور جلب توجه بیننده به این عناصر کلیدی صورت گرفته است. رنگ سبز نیز در نگارگری اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد. این رنگ اغلب به عنوان نماد حاصلخیزی، سخاوت و جوانی به کار می‌رود. در بسیاری از آثار نگارگری، سبز برای نشان دادن طبیعت، زندگی و بخشندگی الهی استفاده می‌شود. در ترکیب با رنگ قرمز، سبز می‌تواند تعادلی زیبا بین شور و آرامش، قدرت و رشد ایجاد کند. در نگاره‌هایی که طبیعت یا محیط‌های سرسبز را به تصویر می‌کشند، این رنگ به خوبی به القای حس تازگی و سرزندگی کمک می‌کند.

یکی از ویژگی‌های برجسته نگارگری اسلامی، استفاده ماهرانه از ترکیب رنگ‌ها برای ایجاد توازن و هماهنگی در اثر است. در اثر «عروسی همای و همایون»، استفاده از رنگ‌های مختلف، به‌ویژه ترکیب قرمز و سبز، به هنرمند امکان داده تا احساسی از هماهنگی و توازن بین شور و آرامش، قدرت و لطافت ایجاد کند. این تکنیک به بیننده کمک می‌کند تا به‌طور هم‌زمان با احساسات متضاد و مکملی که هنرمند قصد نمایش آن‌ها را داشته، ارتباط برقرار کند. رنگ‌ها در نگارگری اسلامی نه تنها به عنوان عناصر هنری، بلکه به عنوان نمادهای فرهنگی و اجتماعی نیز ایفای نقش می‌کنند. در مکتب جلایری، استفاده از رنگ‌های برجسته و زنده نه تنها به زیباسازی آثار بلکه به انتقال پیام‌های اجتماعی و فرهنگی نیز کمک می‌کند. رنگ قرمز، به عنوان نماد شکوه و عظمت، و سبز، به عنوان نماد زندگی و سخاوت، به بیان ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی آن دوره کمک می‌کنند و نشان‌دهنده جایگاه و اهمیت این رنگ‌ها در جامعه اسلامی آن زمان هستند. در نگارگری اسلامی، رنگ‌ها به‌طور مستقیم در ساختار داستانی نگاره‌ها تأثیر می‌گذارند. در اثر «عروسی همای و همایون»، رنگ‌ها نه تنها برای زیباسازی بلکه برای هدایت نگاه بیننده و تقویت داستان استفاده شده‌اند. رنگ قرمز برای جلب توجه به عناصر کلیدی و حیاتی داستان، و رنگ سبز برای نمایش طبیعت و فضاهای باز به کار رفته است. این استفاده هوشمندانه از رنگ‌ها به بیننده کمک می‌کند تا به‌طور بهتری داستان را دنبال کند و مفاهیم مورد نظر هنرمند را درک نماید. هنرمندان مکتب جلایری، به‌ویژه جنید بغدادی، از روش‌های نوآورانه‌ای در استفاده از رنگ‌ها بهره‌گرفته‌اند. آن‌ها با ترکیب رنگ‌های جسورانه و استفاده از تکنیک‌های سایه‌زنی و لایه‌بندی، به خلق آثاری پرداخته‌اند که نه تنها از نظر بصری جذاب هستند بلکه به القای احساسات و مفاهیم عمیق نیز کمک می‌کنند. این نوآوری‌ها به آثار هنری قدرت و عمق بیشتری بخشیده و به مکتب نگارگری جلایری جایگاهی ویژه در تاریخ هنر اسلامی داده است.

نتایج پژوهش و تحلیل این مقاله نشان می‌دهد که رنگ‌ها در نگارگری اسلامی نقشی حیاتی در انتقال ارزش‌ها، باورها و احساسات دارند. استفاده هوشمندانه و هنرمندانه از رنگ‌ها، به‌ویژه رنگ قرمز و سبز، به آثار نگارگری اسلامی کمک می‌کند تا به بیننده احساساتی از قدرت، شکوه، حاصلخیزی و زندگی را منتقل کنند. این امر به‌ویژه در اثر «عروسی همای و همایون» اثر جنید بغدادی مشهود است، جایی که رنگ‌ها به‌طور مستقیم به تقویت پیام‌های معنوی و فرهنگی کمک کرده و به نگاره عمق و جذابیت بیشتری بخشیده‌اند. رنگ‌ها در هنر نگارگری اسلامی نه تنها ابزارهای بیانی برای زیباسازی، بلکه وسایلی برای انتقال مفاهیم پیچیده فرهنگی و معنوی هستند که به این هنر جایگاهی ویژه و ماندگار در تاریخ هنر اسلامی بخشیده‌اند.

منابع

- Elias, J. J. (2012). *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*. Harvard University Press.
- Erzen, J. N. (2007). Islamic aesthetics: An alternative way to knowledge. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 65(1), 69-75.
- Ettinghausen, R., Grabar, O., & Jenkins, M. (2003). *Islamic Art and Architecture 650-1250* (Vol. 59). Yale University Press.
- Finlay, R. (2007). Weaving the rainbow: visions of color in world history. *Journal of World History*, 383-431.
- Gage, J. (1999). *Color and Culture: Practice and Meaning from Antiquity to Abstraction*. University of California Press.
- Grabar, O. (2006). *Islamic Art and Beyond* (Vol. 3). Ashgate Publishing, Ltd.
- Namiri, M. E. (2017). *Symbolic Meaning of Colors in Traditional Mosques* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University).
- Shah, M. W. (2021). Rejoicing the visual richness in mosque architecture in Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *Al-Duhaa*, 2(02), 41-54.
- Shaw, W. M. (2019). *What is «Islamic» Art?: Between Religion and Perception*. Cambridge University Press.
- Zahra, F., & Usman, M. (2022). Religious Advertisements of Islamic Banks: Aesthetic Satisfaction and Psychology of Colors. *Karachi Islamicus*, 2(2), 46-56.
- ابوالحسن مقدمی، سودا، و محمدزاده، مهدی. (۱۴۰۰). سیراحیا و تحول هنر نگارگری معاصر ترکیه. *باغ نظر*، ۱۸(۹۵)، ۳۷-۵۰.
- جانی‌پور، بهروز، محمدی، نیلوفر، و رضایی میرقاید، گلشن. (۱۳۹۹). همگرایی معماری ایرانی با هنر نگارگری. *باغ نظر*، ۱۷(۹۰)، ۸۱-۹۲.
- خوش‌نظر، سیدرحیم، ورجبی، محمدعلی. (۱۳۸۸). *نور و رنگ در نگارگری ایرانی و معماری اسلامی*. کتاب ماه (هنر)، ۷۰-۷۶.
- دانش، کاظم، و خزائی، محمد. (۱۳۹۹). نمادشناسی رنگ سبز در فرهنگ و هنر ایرانی-اسلامی. *پیکره*، ۹(۱۹)، ۱۸-۲۹.
- شکاری‌نیری، جواد. (۱۳۸۲). جایگاه رنگ در فرهنگ و هنر اسلامی ایران. *مدرس هنر*، ۱(۳).
- صادقی اسکندری، فرشته. (۱۳۹۴). *پیشینه نور و رنگ در نگارگری معماری ایرانی و هنر اسلامی*. همایش ملی فرهنگ گردشگری و هویت شهری.
- محمدی، امید. (۱۳۹۶). تأثیر رنگ در باورهای مذهبی و نقش آن در معماری اسلامی و نگارگری ایرانی. *کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری*.
- هوشمندمفرد، ندا. (۱۳۹۷). *ارتباط واقع‌گرایی در هنر نگارگری مکتب دوم تبریز و عرفان اسلامی*. مبانی نظری هنرهای تجسمی، ۶۷-۵۷، (۶).
- Albaheth, B. (2016). *The aesthetic culture and splendor of Arabic calligraphy within determined identity* (Doctoral dissertation, Indiana University of Pennsylvania).
- Ekhtiar, M. (2011). *Masterpieces from the Department of Islamic Art in the Metropolitan Museum of Art*. Metropolitan Museum of Art.

نحوه ارجاع به این مقاله:

اردلانی، حسین و صادق‌پور، ملیحه (۱۴۰۵). نقش رنگ در انتقال ارزش‌ها و باورها در هنر اسلامی (نگارگری). *فصلنامه علمی مطالعات هنر و زیبایی‌شناسی*، سال ششم، شماره ۱۹ (بهار ۱۴۰۵)، صص ۴۲-۴۹.

©Authors, Published by **Art and Aesthetics Studies Quarterly**. This is an open-access paper distributed under the CC BY (license: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

